MATN TARKIBIDA TOPONIMLARNING QO‘LLANISH XUSUSIYATLARI

Qodirova Farangiz Ahrorjon qizi

Farg’ona davlat universiteti magistranti

Phone: +998916515520, e-mail:qodirovafarangiz@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Quvasoy shahri va Quva tumani hududida uchraydigan ayrim toponimlarning grammatik tuzilishi hamda ma’no xususiyatlari sodda ilmiy yondashuv asosida tahlil qilinadi. Toponimlar xalqning tarixi, tabiiy muhiti, madaniy xotirasi, yashash tarzi va hududiy tasavvurini aks ettiruvchi muhim til birliklari hisoblanadi. Har bir joy nomi ma’lum bir tarixiy, tabiiy yoki ijtimoiy sabab asosida shakllanadi. Shu sababli toponimlarni o‘rganish orqali hududning o‘tmishi, geografik belgisi, xalq nutqi va madaniy qarashlari haqida tasavvur hosil qilish mumkin. Maqolada Quva, Qubo, Quvasoy, Isfayramsoy, Shahriston, Rabod, Ark, Mustaqillik ko‘chasi kabi nomlar misolida joy nomlarining sodda, qo‘shma, birikmali va tarixiy shakllari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: toponim; Quvasoy; Quva; grammatik tuzilish; semantika; joy nomlari; matn tilshunosligi; tarixiy nom; hududiy birlik; shaharsozlik nomlari.

Kirish

Til inson hayotida aloqa vositasi bo‘lish bilan birga, xalqning tarixi, dunyoqarashi, madaniyati va xotirasini saqlovchi muhim hodisadir. Har bir xalq o‘z atrofidagi borliqni nomlash orqali uni tanib oladi, eslab qoladi va keyingi avlodga yetkazadi. Shu jarayonda joy nomlari, ya’ni toponimlar alohida o‘rin egallaydi. Toponimlar shahar, tuman, qishloq, mahalla, ko‘cha, daryo, soy, tepa, tog‘, vodiy va boshqa obyektlarning nomlarini bildiradi.

Toponimlar oddiy nom emas. Ularning har biri muayyan ma’no yukiga ega bo‘ladi. Ba’zi joy nomlari tabiiy belgi asosida paydo bo‘ladi. Masalan, soy, ariq, buloq, tepa, qir, tog‘ kabi so‘zlar ishtirok etgan nomlarda joyning tabiiy xususiyati aks etadi. Ayrim nomlar esa tarixiy voqea, qadimgi shahar, mashhur shaxs, urug‘-qabila, kasb-hunar yoki ijtimoiy hayot bilan bog‘liq bo‘ladi.

Quvasoy shahri va Quva tumani Farg‘ona vodiysining tarixiy-geografik jihatdan muhim hududlaridan hisoblanadi. Bu hududlarda uchraydigan joy nomlari o‘zida qadimiy tarix, tabiiy muhit va xalq nutqining izlarini saqlaydi. Quva nomi qadimiy shahar bilan bog‘liq tarixiy mazmunga ega bo‘lsa, Quvasoy nomida “soy” komponenti orqali tabiiy-geografik belgi ko‘rinadi. Shahriston, Rabod, Ark kabi nomlar esa qadimiy shaharsozlik tasavvurlari bilan aloqador.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, mahalliy toponimlarni o‘rganish orqali til birliklarining nafaqat lug‘aviy ma’nosi, balki matndagi vazifasi ham aniqlanadi. Bugungi kunda matn tilshunosligi nuqtayi nazaridan so‘zlarning matnda qanday bog‘lanish hosil qilishi, fikr izchilligiga qanday xizmat qilishi muhim masalalardan biri hisoblanadi. Toponimlar ham matnda aniq joyga ishora qiladi, matn mavzusini ushlab turadi va o‘quvchiga hududiy tasavvur beradi.

Ushbu maqolaning maqsadi Quvasoy shahri va Quva tumani hududidagi ayrim toponimlarning grammatik tuzilishi va ma’no xususiyatlarini tahlil qilishdan iborat. Maqolada mavzu murakkab nazariy darajada emas, balki tushunarli ilmiy uslubda yoritildi. Bu esa maqolaning keng o‘quvchilar auditoriyasi uchun ham tushunarli bo‘lishiga xizmat qiladi.

1. Toponim tushunchasi va uning o‘rganilish sabablari

Toponim so‘zi “joy nomi” degan ma’noni bildiradi. Tilshunoslikda toponimlar onomastikaning tarkibiy qismi sifatida o‘rganiladi. Onomastika atoqli otlar, ya’ni shaxs nomlari, joy nomlari, suv obyektlari nomlari, tarixiy obyekt nomlari va boshqa nomlarni tekshiradi. Toponimika esa aynan joy nomlarining kelib chiqishi, tuzilishi, ma’nosi va qo‘llanishini o‘rganadi [1].

Toponimlar xalq hayotida bir nechta vazifani bajaradi. Avvalo, ular joyni boshqa joylardan ajratish uchun xizmat qiladi. Masalan, Quva, Quvasoy yoki Isfayramsoy nomlari ma’lum hududni bildiradi. Ikkinchidan, toponimlar joy haqida qo‘shimcha ma’lumot beradi. Agar nom tarkibida “soy”, “buloq”, “ariq”, “tepa” kabi so‘zlar bo‘lsa, o‘quvchi yoki tinglovchi bu joyning tabiiy belgisi haqida tasavvurga ega bo‘ladi.

Toponimlarni o‘rganish tarixiy xotirani tiklashda ham foydali. Ba’zan joy nomlari juda qadimiy bo‘lib, hozirgi avlod bu nomning asl sababini bilmasligi mumkin. Shunday bo‘lsa-da, nom xalq nutqida yashab qoladi. Shu sababli toponimlar tilning qadimiy qatlamini o‘rganishda muhim dalil bo‘lib xizmat qiladi.

Quvasoy va Quva hududi toponimlari ham shu jihatdan e’tiborga loyiq. Bu hududdagi nomlar orasida tabiiy belgini bildiruvchi birliklar ham, qadimiy shaharsozlik bilan bog‘liq nomlar ham, zamonaviy ijtimoiy mazmunga ega nomlar ham uchraydi. Demak, bitta hudud toponimiyasi ichida bir nechta ma’no qatlamlari mavjud.

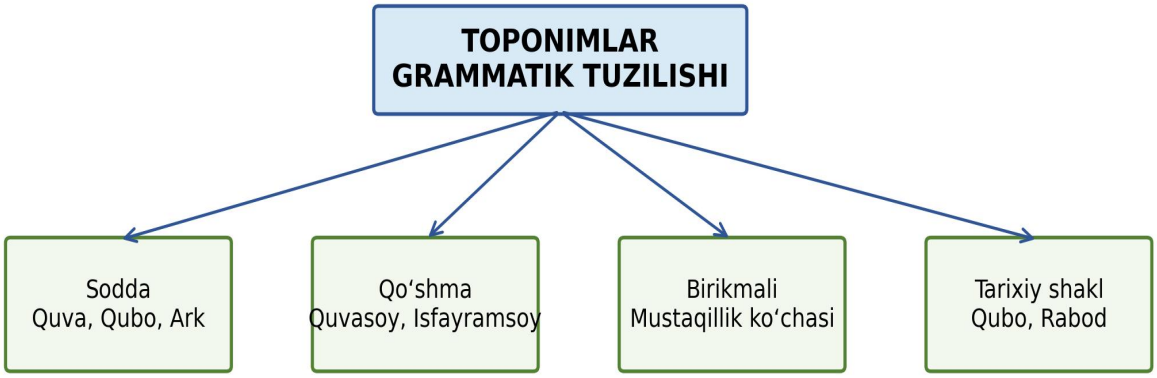
2. Tadqiqot obyekti va tahlil usuli

Maqolaning obyekti sifatida Quvasoy shahri va Quva tumani bilan bog‘liq ayrim toponimlar tanlandi. Asosiy e’tibor Quva, Qubo, Quvasoy, Isfayramsoy, Shahriston, Rabod, Ark, Mustaqillik ko‘chasi kabi birliklarga qaratildi. Bu nomlar tanlanishiga sabab ularning grammatik tuzilishi va ma’no xususiyatlari bir-biridan farq qiladi.

Tahlilda tavsifiy va qiyosiy usullardan foydalanildi. Tavsifiy usul orqali har bir toponimning shakli, tarkibiy qismi va umumiy ma’nosi izohlandi. Qiyosiy usul yordamida sodda, qo‘shma va birikmali nomlar bir-biri bilan solishtirildi. Bundan tashqari, ayrim nomlarning matnda qanday vazifa bajarishi ham ko‘rsatildi.

Maqolada toponimlar chuqur tarixiy-etimologik jihatdan emas, balki umumiy grammatik-semantik jihatdan ko‘rib chiqildi. Sababi maqolaning asosiy vazifasi joy nomlarini oddiy va tushunarli ilmiy uslubda izohlashdir. Shu bilan birga, matn tilshunosligiga bog‘liq qism ham kiritildi, chunki toponimlar har qanday matnda joyni ko‘rsatuvchi va mazmunni bog‘lovchi birlik sifatida ishlaydi.

1-rasm. Toponimlarning grammatik tuzilishiga ko‘ra umumiy ko‘rinishi

3. Toponimlarning grammatik tuzilishi

Toponimlarning grammatik tuzilishini tahlil qilish ularning qanday so‘z yoki so‘z birikmasi asosida shakllanganini aniqlashga yordam beradi. Joy nomlari tuzilishiga ko‘ra sodda, qo‘shma, birikmali va tarixiy shaklda saqlangan nomlarga ajratilishi mumkin. Bu tasnif toponimning shaklini tushunishga, keyin esa uning ma’nosini izohlashga yordam beradi.

Sodda toponimlar bitta asosdan tashkil topadi. Masalan, Quva, Qubo, Ark, Rabod kabi nomlar qisqa va ixcham shaklga ega. Bunday nomlarda qo‘shimcha tarkibiy qism ochiq ko‘rinmaydi. Shu sababli ularning kelib chiqishini aniqlash ko‘pincha tarixiy manbalar va xalq og‘zaki ma’lumotlari bilan bog‘liq bo‘ladi.

Qo‘shma toponimlar ikki yoki undan ortiq qismdan iborat bo‘ladi. Quvasoy va Isfayramsoy shunday nomlar qatoriga kiradi. Bunday nomlarda birinchi qism ko‘pincha hudud, shaxs yoki qadimiy nomni bildiradi, ikkinchi qism esa obyekt turini ko‘rsatadi. Masalan, “soy” komponenti suv yo‘li, kichik daryo yoki tabiiy oqim bilan bog‘liq ma’noni beradi.

Birikmali toponimlar esa ikki yoki undan ortiq mustaqil so‘zdan tashkil topadi. Mustaqillik ko‘chasi, Al-Farg‘oniy yodgorlik majmuasi kabi nomlar bunga misol bo‘ladi. Bunday nomlarda birinchi qism asosiy mazmunni beradi, ikkinchi qism esa obyekt turini bildiradi. Masalan, “ko‘chasi” so‘zi obyektning ko‘cha ekanini bildirsa, “Mustaqillik” so‘zi ijtimoiy-siyosiy mazmunni anglatadi.

1-jadval. Toponimlarning grammatik tuzilishiga ko‘ra tasnifi

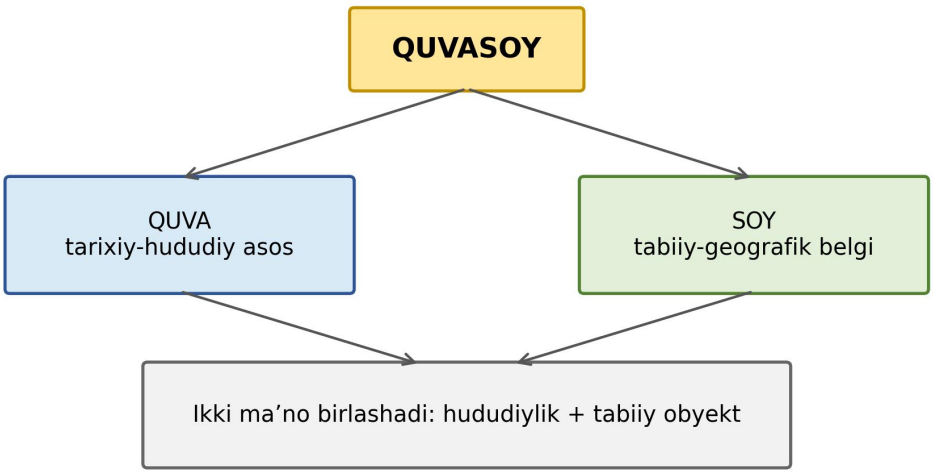
№	Toponim	Grammatik tuzilishi	Qisqa izoh
1	Quva	Sodda toponim	Bir asosdan tashkil topgan qadimiy hudud nomi
2	Qubo	Tarixiy shakl	Quva nomining qadimiy ko‘rinishi sifatida talqin qilinadi
3	Quvasoy	Qo‘shma toponim	“Quva” va “soy” qismlaridan tashkil topgan
4	Isfayramsoy	Qo‘shma toponim	Suv obyekti bilan bog‘liq nom
5	Shahriston	Sodda tarixiy nom	Qadimiy shahar markazi yoki asosiy qismi bilan bog‘liq
6	Rabod	Sodda tarixiy nom	Qadimiy shaharning tashqi qismi ma’nosida ishlatiladi

№	Toponim	Grammatik tuzilishi	Qisqa izoh
7	Ark	Sodda tarixiy nom	Qal’a, boshqaruv yoki mudofaa markazini bildiradi
8	Mustaqillik ko‘chasi	Birikmali toponim	Zamonaviy ijtimoiy-siyosiy mazmunga ega nom

1-jadvaldan ko‘rinadiki, Quvasoy va Quva hududi bilan bog‘liq toponimlar bir xil grammatik shaklga ega emas. Bu nomlar orasida qisqa sodda nomlar ham, ikki qismdan tashkil topgan qo‘shma nomlar ham, so‘z birikmasi shaklidagi nomlar ham mavjud. Bunday xilma-xillik hudud toponimiyasining boyligini ko‘rsatadi.

Grammatik tahlil toponimning tashqi shaklini ko‘rsatadi, lekin bu yetarli emas. Har bir toponimning ma’nosini ham izohlash zarur. Chunki joy nomining tarkibida yashirin tarixiy, tabiiy yoki madaniy belgi bo‘lishi mumkin.

2-rasm. Quvasoy toponimining tarkibiy tuzilishi

4. Quva va Quvasoy toponimlarining alohida tahlili

Quva toponimi Farg‘ona vodiysidagi qadimiy joy nomlaridan biri sifatida e’tiborga loyiqdir. Bu nom qisqa, sodda va ixcham shaklda bo‘lsa-da, uning mazmuni keng. Quva deganda faqat hozirgi ma’muriy hudud emas, balki qadimiy shahar, tarixiy markaz va madaniy meros ham tushuniladi. Rasmiy ma’lumotlarda Quva hududining qadimiyligi va tarixiy ahamiyati alohida qayd etiladi [7].

Quva toponimining asosiy xususiyati uning tarixiylik ma’nosidir. Qadimiy shahar nomlari ko‘pincha xalq xotirasida uzoq vaqt saqlanadi. Vaqt o‘tishi bilan talaffuz yoki yozilish shakli o‘zgarishi mumkin, ammo nomning asosiy hududiy mazmuni saqlanib qoladi. Qubo yoki Qubod shakllari bilan bog‘liq izohlar ham bu nomning tarixiy qatlamga mansubligini ko‘rsatadi.

Quvasoy toponimi esa grammatik jihatdan qo‘shma nom hisoblanadi. U “Quva” va “soy” qismlaridan tashkil topgan. Bu yerda “Quva” hududiy-tarixiy asosni, “soy” esa tabiiy-geografik belgini bildiradi. Demak, Quvasoy nomida ikki xil ma’no birlashgan: birinchisi hududiylik, ikkinchisi tabiiy suv yo‘li bilan bog‘liqlikdir.

Quvasoy shahri haqidagi rasmiy ma’lumotlarda uning Farg‘ona vodiysi tekisligida joylashgani, Quva va Toshloq tumanlari bilan chegaradosh ekani ko‘rsatiladi [5]. Bu hududiy yaqinlik Quvasoy nomidagi “Quva” komponentini tushunishda ham muhimdir. “Soy” komponenti esa joy nomining tabiiy-geografik ma’nosini kuchaytiradi.

Quva va Quvasoy nomlarini solishtirganda ularning biri sodda tarixiy toponim, ikkinchisi esa qo‘shma tabiiy-hududiy toponim ekanini ko‘rish mumkin. Shu jihatdan ular bir hududga yaqin bo‘lsa-da, grammatik shakli va ma’no tuzilishi jihatidan farq qiladi.

2-jadval. Quva va Quvasoy toponimlarining qiyosiy tahlili

Belgilar	Quva	Quvasoy
Grammatik shakli	Sodda toponim	Qo‘shma toponim
Tarkibiy qismi	Bitta asos	Quva + soy
Asosiy ma’nosi	Tarixiy-geografik joy nomi	Hudud va tabiiy obyekt ma’nosi
Matndagi vazifasi	Qadimiy shahar mavzusini bildiradi	Hududiy va tabiiy tasavvur beradi
Ma’no qatlami	Tarixiylik, madaniy xotira	Hududiylik, tabiiylik, joy belgilari

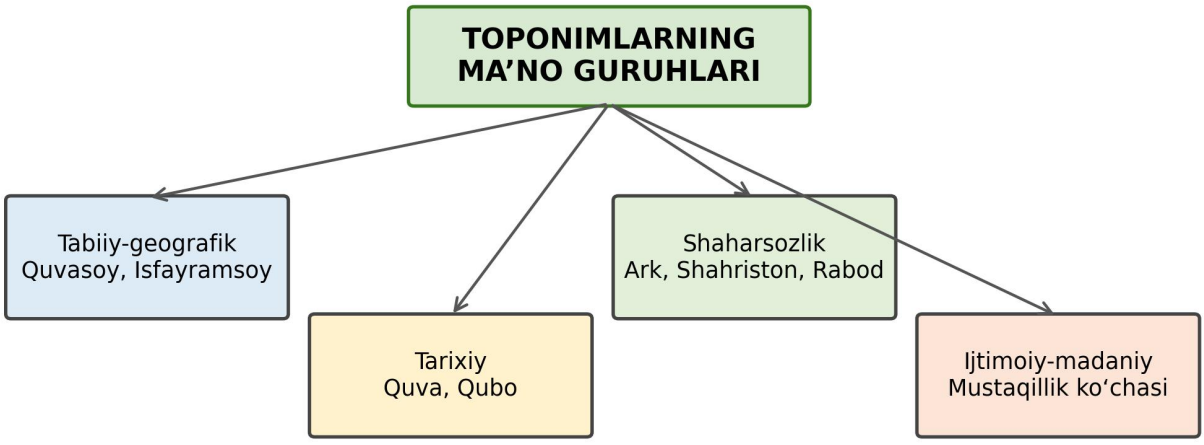
5. Toponimlarning ma’no guruhlari

Toponimlarni ma’no jihatidan guruhlarga ajratish ularning qanday belgi asosida shakllanganini tushunishga yordam beradi. Quvasoy shahri va Quva tumani bilan bog‘liq nomlar orasida tabiiy-geografik, tarixiy, shaharsozlik, ijtimoiy-siyosiy va madaniy-tarixiy ma’noga ega birliklar uchraydi.

Tabiiy-geografik nomlar joyning tabiatiga bog‘liq bo‘ladi. Quvasoy va Isfayramsoy nomlarida “soy” komponenti mavjud bo‘lgani uchun ular suv bilan bog‘liq ma’noni anglatadi. Isfayramsoy Farg‘ona vodiysida ma’lum tabiiy suv obyekti sifatida tilga olinadi [8]. Bunday nomlar hududning suv manbalari va tabiiy ko‘rinishi haqida tasavvur beradi.

Tarixiy nomlar esa qadimiy shaharlar, eski qal’alar, arxeologik joylar yoki o‘tmishdagi ijtimoiy hayot bilan bog‘liq bo‘ladi. Quva, Qubo, Shahriston, Rabod, Ark kabi nomlar shunday guruhga mansub. Ular orqali hududning qadimiyligi, shaharsozlik tajribasi va madaniy merosini anglash mumkin.

3-rasm. Toponimlarning ma’no guruhlari

Ijtimoiy-siyosiy nomlar ko‘proq zamonaviy davr bilan bog‘liq bo‘ladi. Masalan, Mustaqillik ko‘chasi nomi xalq hayotidagi muhim siyosiy tushunchani bildiradi. Bunday nomlar tarixiy qadimiylikni emas, balki zamonaviy jamiyat g‘oyalarini aks ettiradi.

3-jadval. Toponimlarning ma’no guruhlari

№	Ma’no guruhi	Toponim namunasi	Ma’no xususiyati
1	Tabiiy-geografik nomlar	Quvasoy, Isfayramsoy	Suv, soy va tabiiy muhit bilan bog‘liq
2	Tarixiy nomlar	Quva, Qubo	Qadimiy shahar tarixi va xalq xotirasi bilan bog‘liq
3	Shaharsozlik nomlari	Shahriston, Rabod, Ark	Qadimiy shahar qismlarini bildiradi
4	Ijtimoiy-siyosiy nomlar	Mustaqillik ko‘chasi	Zamonaviy davr g‘oyasi va ijtimoiy mazmunni bildiradi
5	Madaniy-tarixiy nomlar	Al-Farg‘oniy yodgorlik majmuasi	Tarixiy shaxs va madaniy meros bilan bog‘liq

6. Shahriston, Rabod va Ark kabi tarixiy nomlar

Quva hududi bilan bog‘liq tarixiy izohlarda Shahriston, Rabod va Ark kabi nomlar alohida ahamiyatga ega. Bu nomlar qadimiy shaharsozlik tushunchalari bilan bog‘liq bo‘lib, eski shaharlarning ichki tuzilishi haqida tasavvur beradi. Bunday nomlar hozirgi kundalik nutqda ko‘p ishlatilmasligi mumkin, lekin tarixiy va arxeologik matnlarda muhim o‘rin tutadi.

Ark odatda qadimiy shaharlarda boshqaruv, mudofaa yoki hokimiyat markazi sifatida tushuniladi. Bu so‘z shahar ichidagi muhim va himoyalangan qismni bildirgan. Matnda Ark so‘zi ishlatilganda o‘quvchida qal’a, devor, himoya va boshqaruv markazi bilan bog‘liq tasavvur paydo bo‘ladi.

Shahriston qadimiy shaharning asosiy yashash qismi yoki markaziy hududi sifatida qaraladi. Bu nom orqali shahar hayoti, aholi yashaydigan hudud, savdo va ijtimoiy munosabatlar haqida tasavvur hosil qilish mumkin. Rabod esa ko‘pincha shahar tashqarisidagi yashash, savdo yoki hunarmandchilik hududi sifatida talqin qilinadi.

Bu nomlarning tilshunoslikdagi ahamiyati shundaki, ular oddiy joy nomi bo‘lib qolmay, tarixiy shahar madaniyatining izlarini ham saqlaydi. Shuning uchun bunday toponimlar tarixiy matnlar, madaniy merosga oid izohlar va o‘lkashunoslik materiallarida muhim birlik sifatida qatnashadi.

4-jadval. Tarixiy shaharsozlik nomlarining izohi

Toponim	Umumiy ma’nosi	Matndagi vazifasi
Ark	Qal’a, boshqaruv yoki mudofaa qismi	Qadimiy shahar markazini bildiradi
Shahriston	Asosiy shahar hududi	Tarixiy yashash joyini bildiradi
Rabod	Shahar tashqarisi	Savdo, hunarmandchilik yoki tashqi hududni bildiradi

7. Toponimlar va matn tilshunosligi aloqasi

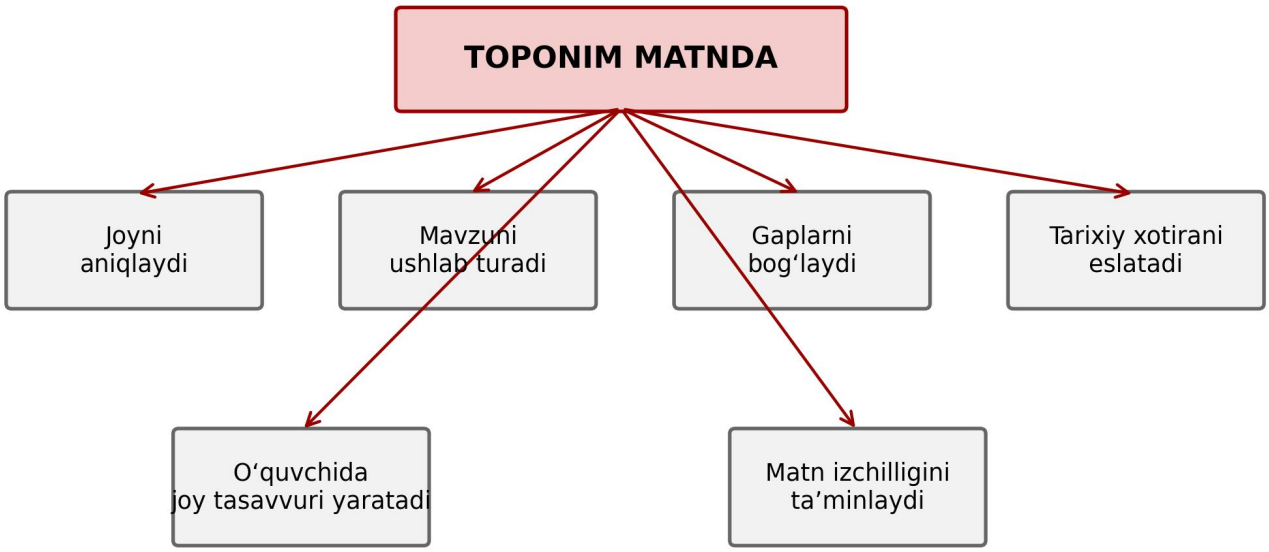
Matn tilshunosligi matnning tuzilishi, gaplar orasidagi bog‘lanish, mazmuniy izchillik va til birliklarining matndagi vazifasini o‘rganadi. Toponimlar ham matn tarkibida muhim vazifa bajaradi. Ular faqat joy nomini bildirmaydi, balki matnning qaysi hudud haqida ekanini aniqlab beradi.

Masalan, tarixiy matnda Quva toponimi bir necha marta qo‘llansa, u matnning asosiy mavzusini ushlab turadi. Keyingi gaplarda “bu qadimiy shahar”, “mazkur hudud”, “ushbu joy” kabi birliklar ishlatilsa, ular oldingi gapdagi Quva toponimiga bog‘lanadi. Natijada matnda semantik bog‘liqlik yuzaga keladi.

Quvasoy toponimi ham matnda hududiy aniqlikni ta’minlaydi. Masalan: “Quvasoy shahri Farg‘ona vodiysida joylashgan. Mazkur hudud tabiiy va iqtisodiy imkoniyatlari bilan ajralib turadi.” Bu yerda “Mazkur hudud” birikmasi oldingi gapdagi Quvasoy shahri toponimiga ishora qiladi. Bunday bog‘lanish matnni ravon va tushunarli qiladi.

Toponimlar matnda referensial birlik sifatida ham ishlaydi. Referensial birlik deganda aniq obyektga ishora qiluvchi so‘z tushuniladi. Quva, Quvasoy, Isfayramsoy kabi nomlar matnda aniq hududni ko‘rsatadi. Shu sababli ular tarixiy, geografik, publitsistik, ilmiy va badiiy matnlarda zarur birlik hisoblanadi.

4-rasm. Toponimlarning matndagi asosiy vazifalari

Matn tilshunosligi nuqtayi nazaridan toponimlarning takrori ham muhim. Agar toponim matnda o‘rinli takrorlansa, u fikrni kuchaytiradi va mavzuni aniq saqlaydi. Lekin haddan ortiq takror matnni og‘irlashtiradi. Shuning uchun keyingi gaplarda “bu hudud”, “mazkur shahar”, “ushbu joy” kabi ishora birliklaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

8. Toponimlarning matnda bog‘lovchi birlik sifatida qo‘llanishi

Matnda biror toponim birinchi marta aniq nom bilan beriladi, keyingi gaplarda esa unga ishora qiluvchi birliklar orqali davom ettiriladi. Bu usul matnda ravonlik yaratadi va takrorning oldini oladi. Masalan, “Quva qadimiy hududlardan biridir. Bu qadimiy shahar o‘zining tarixiy yodgorliklari bilan ajralib turadi” gaplarida “bu qadimiy shahar” birikmasi Quva toponimiga bog‘lanadi.

Xuddi shunday, “Quvasoy shahri tabiiy-geografik jihatdan qulay hududda joylashgan. Mazkur hudud nomida ‘soy’ komponentining mavjudligi uning tabiiy belgi bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi” gaplarida “Mazkur hudud” birikmasi Quvasoy nomiga ishora qiladi. Bu matnning ichki bog‘lanishini kuchaytiradi.

Bunday holat o‘quvchiga matnni oson tushunishga yordam beradi. Chunki o‘quvchi har bir gapda qaysi joy haqida gap ketayotganini aniq bilib turadi. Demak, toponimlar matnning mazmuniy zanjirini yaratishda ishtirok etadi.

Matn yaratishda toponimlardan to‘g‘ri foydalanish ayniqsa ilmiy maqola, o‘lkashunoslik materiallari, tarixiy tavsiflar va sayohat matnlarida muhimdir. Agar joy nomlari aniq va izchil ishlatilsa, matnning mazmuni ham aniq bo‘ladi.

5-jadval. Toponim va unga bog‘langan matniy birliklar

Toponim	Keyingi matndagi ishora	Bog‘lanish turi
Quva	bu qadimiy shahar	Tarixiy bog‘lanish
Quvasoy	mazkur hudud	Geografik bog‘lanish
Isfayramsoy	ushbu soy	Tabiiy obyektga bog‘lanish
Shahriston	mazkur tarixiy joy	Madaniy-tarixiy bog‘lanish
Mustaqillik ko‘chasi	bu ko‘cha	Ijtimoiy-hududiy bog‘lanish

9. Toponimlarni o‘rganishning amaliy ahamiyati

Toponimlarni o‘rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Joy nomlarini tushunish orqali o‘quvchi yoki tadqiqotchi hududning tarixi, tabiiy sharoiti, madaniy hayoti va xalq nutqi haqida ma’lumotga ega bo‘ladi. Ayniqsa, mahalliy toponimlarni o‘rganish yosh avlodda ona tiliga va o‘z yurtiga qiziqishni kuchaytiradi.

Quvasoy va Quva hududidagi toponimlarni o‘rganish orqali o‘quvchilar o‘zlari yashayotgan yoki eshitgan joy nomlarining ma’nosini yaxshiroq tushunadi. Masalan, Quvasoy nomidagi “soy” komponenti tabiiy belgi bilan bog‘liq ekanini bilish geografik tasavvurni kengaytiradi. Quva nomining qadimiylik bilan bog‘lanishi esa tarixiy xotirani anglashga yordam beradi.

Dars jarayonida mahalliy toponimlardan foydalanish foydali usullardan biridir. O‘quvchilarga o‘z mahallasi, ko‘chasi, qishlog‘i yoki tumanidagi nomlarning ma’nosini izohlash topshirig‘i berilsa, ular mustaqil izlanadi, oiladagi kattalardan so‘raydi, mahalliy tarixga qiziqadi. Bu esa til darsini hayot bilan bog‘laydi.

Matn yaratish jarayonida ham toponimlardan to‘g‘ri foydalanish muhimdir. Agar o‘quvchi tarixiy yoki geografik mavzuda matn yozsa, joy nomlarini izchil, aniq va ma’noli ishlatishi kerak. Bu matnning aniq va tushunarli bo‘lishiga yordam beradi.

10. Umumiy tahlil

Quvasoy shahri va Quva tumani toponimlarini umumlashtirib tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, bu hududdagi joy nomlari turli tarixiy va tabiiy qatlamlarga ega. Ular orasida sodda, qo‘shma, birikmali hamda tarixiy shaklda saqlangan nomlar mavjud. Har bir nom o‘ziga xos grammatik tuzilish va semantik mazmunga ega.

Quva, Qubo, Ark, Rabod kabi nomlar sodda yoki tarixiy toponimlar sifatida baholanadi. Quvasoy va Isfayramsoy kabi nomlarda esa qo‘shma tuzilish ko‘rinadi. Mustaqillik ko‘chasi va Al-Farg‘oniy yodgorlik majmuasi kabi nomlar birikmali shaklda bo‘lib, ular zamonaviy ijtimoiy va madaniy mazmunga ega.

Semantik jihatdan Quvasoy va Isfayramsoy tabiiy-geografik guruhga, Quva va Qubo tarixiy guruhga, Shahriston, Rabod va Ark shaharsozlik guruhiga mansub. Bu tasnif shuni ko‘rsatadiki, toponimlar hudud haqida turli ma’lumotlarni bir nom ichida jamlaydi.

Matn tilshunosligi nuqtayi nazaridan esa toponimlar matnda joyni aniqlash, gaplar orasida mazmuniy bog‘lanish hosil qilish, o‘quvchida hududiy tasavvur yaratish va mavzuni izchil davom ettirish vazifasini bajaradi. Shu sababli toponimlar matnning muhim semantik tayanchlaridan biri hisoblanadi.

Xulosa

Quvasoy shahri va Quva tumani toponimlari grammatik tuzilishi va ma’no xususiyatlari jihatidan rang-barangdir. Ular orasida sodda, qo‘shma, birikmali va tarixiy shaklda saqlangan

nomlar mavjud. Bu nomlarning har biri ma’lum bir tarixiy, tabiiy yoki ijtimoiy mazmunni ifodalaydi.

Quva toponimi tarixiy-geografik ma’noga ega bo‘lib, qadimiy shahar va madaniy xotira bilan bog‘lanadi. Quvasoy toponimi esa qo‘shma tuzilishga ega bo‘lib, unda hududiy va tabiiy-geografik ma’no birlashgan. Shahriston, Rabod va Ark kabi nomlar qadimiy shaharsozlik tushunchalari bilan aloqador bo‘lsa, Mustaqillik ko‘chasi kabi nomlar zamonaviy ijtimoiy-siyosiy mazmunni bildiradi.

Maqolada olib borilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, toponimlar faqat joy nomi emas. Ular xalq tarixi, madaniy xotirasi, tabiiy muhiti va hududiy tasavvurini aks ettiruvchi til birliklaridir. Shuning uchun toponimlarni o‘rganish tilshunoslik, tarix, geografiya va madaniyatshunoslik uchun muhim ahamiyatga ega.

Matn tilshunosligi nuqtayi nazaridan toponimlar matnda hududiy aniqlik, mazmuniy bog‘liqlik va izchillikni ta’minlaydi. Ular matnning asosiy mavzusini ushlab turadi, keyingi gaplar bilan bog‘lanish hosil qiladi va o‘quvchida aniq joy tasavvurini shakllantiradi.

Kelgusida Quvasoy shahri va Quva tumani toponimlarini mahalla, ko‘cha, ariq, soy, tepa, qadimiy obyektlar va xalq og‘zaki izohlari asosida yanada kengroq o‘rganish mumkin. Bunday tadqiqotlar mahalliy tarixni, ona tilining boyligini va xalq xotirasini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qorayev S. Toponimika. Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2006.
2. Nafasov T. O‘zbekiston toponimlarining izohli lug‘ati. Toshkent: O‘qituvchi, 1988.
3. Yo‘ldoshev M. Matn lingvistikasi. Toshkent: Fan, 2008.
4. Hakimov M. O‘zbek ilmiy matnining sintagmatik va pragmatik xususiyatlari. Toshkent, 2013.
5. Quvasoy shahar hokimligi rasmiy vebsayti. Shahar tarixi. https://quvasoy.uz/about-city/history-province
6. Quvasoy shahar hokimligi rasmiy vebsayti. Ma’muriy-hududiy tuzilishi. https://quvasoy.uz/about-city/administrative-territorial-structure
7. Quva tumani rasmiy vebsayti. Quva tumani tarixi haqida ma’lumotlar. https://old.quva.uz/site/view/news/1164
8. Isfayramsoy haqida ma’lumot. https://uz.wikipedia.org/wiki/Isfayramsoy
9. Modern Education and Development jurnali. Submissions / Author Guidelines. https://scientific-jl.com/mod/about/submissions
10. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.